

ZAPOSŁJAVANJE I DRUSTVO

Stručni rad
UDK 325.2(497.1)+(497.13)
Primljeno u listopadu 1981.

SUVREMENE VANJSKE MIGRACIJE IZ SFRJ

Mladen Vedriš

Centar za istraživanje migracija, Zagreb

S A Ž E T A K

Osnovno obilježje međunarodnih migracija poslije drugog svjetskog rata daju migracije radnika iz zemalja Mediterana u zemlje srednje i zapadne Evrope. Pored 7,5 milijuna zaposlenih stranih radnika u zemljama Zapadne Evrope živi i više od 5 milijuna izdržavanih, uključujući oko 3 milijuna djece i omladine.

Od početka šezdesetih godina u evropske migracijske tokove sve se više uključuje i Jugoslavija. U kontinuiranom povećanju broja jugoslavenskih građana u zemljama zapadne i srednje Evrope krajem 1973. godine postignut je maksimalan broj od 860.000 radnika i 250.000 izdržavanih članova njihovih obitelji.

Stopa vanjskih migracija iz Jugoslavije kreće se od niskih 1,5% u slučaju Crne Gore, pa do visokih 3,7% kod Bosne i Hercegovine, te izrazito visokih 5,1% u slučaju SR Hrvatske (prosječna stopa vanjskih migracija za Jugoslaviju je 3,3% — podaci prema Popisu stanovništva Jugoslavije 1971. god.).

Učinci vanjskih migracija različito se ocjenjuju u zemljama prijema i zemljama porijekla migranata; sa stajališta jugoslavenske migracijske politike puno valoriziranje zapošljavanja u inozemstvu ostvaruje se povratkom i reintegracijom radnika—migranata.

Vanjske migracije iz Jugoslavije bile su na određenoj etapi ekonomskog razvoja jedno od rješenja za bezbolniji prijelaz od ekstenzivnog na intenzivni način privređivanja. Promjene u privrednoj strukturi i ostvareni privredni rast u posljednjem razdoblju ukidaju razdoblje odlaska te stvaraju mogućnost i potrebu za povratak migranata.

1. SUVREMENE EVROPSKE MIGRACIJE

Osnovno obilježje međunarodnim migracijama poslije drugog svjetskog rata daju migracije radnika iz zemalja oko Mediterana u zemlje srednje i zapadne Evrope. Poslijeratni društveni razvoj u mediteranskim zemljama povećao je svijest o prednostima napuštanja poljoprivredne djelatnosti i seoskih naselja, a spor industrijski i urbanistički razvoj, uz relativno visoke

stope prirasta stanovništva, nije mogao prihvatiti sve one koji su se željeli zaposliti u industriji i živjeti u gradovima. Nasuprot tome, industrijska ekspanzija u razvijenim zemljama srednje i zapadne Evrope, uz relativno nizak prirodni prirast stanovništva i smanjivanje efektivne radne dobi (na dužem bolovanju, kraći radni tjedan i ranije umirovljenje), »proizvela« je nova radna mjesta i za strane radnike. O razmjerima tih kretanja govori i podatak da je krajem šezdesetih godina više od 800.000 radnika emigriralo godišnje iz zemalja u razvoju u industrijske regije Zapadne Evrope. Iz šest najjačih emigracijskih zemalja (Grčka, Italija, Portugal, Španjolska, Turska i Jugoslavija), maksimum emigriranja bio je postignut 1970. godine s ukupno 750.000 novih radnika emigriranih¹.

Procjenjuje se da se glavnina od ukupnog broja stranih radnika nalazi u SR Njemačkoj (32%), Francuskoj (25%) i Velikoj Britaniji (24%). U te tri zemlje bilo je u 1974. godini ukupno zaposleno 6.100.000 stranih radnika (81% njihova ukupna broja). Radnici migranti proporcionalno su najjače prisutni u Luksemburgu i Švicarskoj, gdje čine 29% od broja ukupno zaposlenih (Luksemburg) ili 9,3% od ukupnog broja stanovništva (Švicarska).

Pored 7,5 milijuna zaposlenih stranih radnika u zemljama Zapadne Evrope živi i više od 5 milijuna izdržavanih, uključujući oko 3 milijuna djece i omladine. Preko 1/3 odraslih migranata su žene. Tim podacima treba dodati i skoro 2 milijuna sezonskih radnika-migranata i ilegalnih migranata. To znači da oko 6% ukupnog stanovništva u zemljama Zapadne Evrope čine stranci i da je taj broj, na primjer, jednak stanovništvu Nizozemske.

Raspored stranih radnika prema zemljama prijema i porijekla pokazuje da se portugalski i španjolski radnici uglavnom nalaze u Francuskoj i SR Njemačkoj, talijanski radnici najviše u SR Njemačkoj, švicarskoj i Francuskoj, grčki i turski radnici pretežno u SR Njemačkoj, jugoslavenski radnici u SR Njemačkoj i Austriji, sjeverno-afrički radnici uglavnom u Francuskoj, prekooceanski radnici u Velikoj Britaniji, irski radnici samo u Velikoj Britaniji, a finski radnici samo u Švedskoj.

2. SUVREMENE MIGRACIJE IZ NAŠE ZEMLJE

2.1. Odlazak na privremeni rad u inozemstvo

Od početka šezdesetih godina u evropske migracijske tokove sve se više uključuje i naša zemlja. U kontinuiranom povećanju broja jugoslavenskih građana u zemljama zapadne i srednje Evrope krajem 1973. godine postignut je maksimalan broj od 860.000 radnika i 250.000 izdržavanih članova njihovih obitelji.

Pokazatelji o odlasku po godinama i ukupnom broju zaposlenih iz Jugoslavije na privremenom radu u inozemstvu su različiti, ovisno o izvoru podataka i obavljenom obuhvatu. Znatno veći broj jugoslavenskih građana zaposlenih u zapadno-evropskim zemljama u odnosu na evidenciju koja postoji u SIZ-ovima za zapošljavanje posljedica je velikog broja odlazaka na rad u

1) Izvor u saopćenju korištenih kvantitativnih pokazatelja je statistička dokumentacija i radovi Centra za istraživanje migracija Zagreb.

inozemstvo tzv. »drugim putem«, mimo organiziranih aktivnosti naše zajednice. Razloge treba potražiti u relativno kasnom uspostavljanju bilateralnih sporazuma o zapošljavanju s glavnim zemljama prijema, te samoj želji industrijski razvijenih zemalja da prema svojim zahtjevima i potrebama selekcioniraju otišle na rad u inozemstvo. Ta je težnja prisutna i u posljednjem razdoblju, kada i pored svih ograničenja u daljnjem zapošljavanju stranih radnika radno angažiraju određene deficitarne profile, kao što je slučaj sa sezonskim radnicima, rudarima i medicinskim osobljem svih profila i razina kvalifikacija.

Glavnina radnika migranata iz Jugoslavije nalazi se na privremenom radu u SR Njemačkoj i Austriji (preko 77%) gdje je skoncentriran i najveći broj izdržavanih članova obitelji (oko 73%).

Izdržavani članovi obitelji čine 36,3% od ukupnog broja jugoslavenskih građana u zemljama Zapadne Evrope, uz daljnu tendenciju povećanja proporcije (koja je u 1973. godini iznosila tek 22,5%), što upućuje na, za našu zemlju nepovoljan zaključak, o stabilizaciji i u znatnoj mjeri ostvarenoj integraciji migracijske populacije u zemljama prijema.

Jugoslavenska populacija u odnosu na autohtono stanovništvo zemalja prijema, te strane građane iz ostalih zemalja porijekla je apsolutno i relativno mlada, a 2/3 jugoslavenskih građana (podaci za SR Njemačku 1977. godine) se nalazi u optimalnoj radnoj dobi između 21—45 godina.

Slijedeća odlika jugoslavenske migrantske populacije je njena povoljna kvalifikacijska struktura, a sigurno je da negativni selektivni povratni procesi utječu i na daljnje poboljšanje te strukture. Popis stanovništva 1971. godine i kasnije procjene, na bazi podataka zemalja prijema, pokazuju da jugoslavenski radnici migranti imaju znatno bolju školsku spremu od prosječne školske spreme ukupnog stanovništva Jugoslavije.

Regionalne razlike u procesu vanjskih migracija iz Jugoslavije prvenstveno se očituju u intenzitetu zapošljavanja u inozemstvu iz pojedinih republika i autonomnih pokrajina. Također, prisutne su i neke razlike u dominantnim pravcima odlaska u inozemstvo, te u kvalifikacijskoj strukturi radnika na privremenom radu u inozemstvu iz pojedinih republika/autonomnih pokrajina (prema podacima popisa stanovništva 1971. godine).

Stopa vanjskih migracija kreće se od niskih 1,5% u slučaju Crne Gore, do visokih 3,7% kod Bosne i Hercegovine, te izrazito visokih 5,1% u slučaju Hrvatske (prosječna stopa vanjskih migracija za Jugoslaviju je 3,3%).

Uzroke razlikama treba tražiti u diferenciranim mogućnostima zapošljavanja u društvenom sektoru privrede naročito u razdoblju nakon privredne reforme 1965. godine, nedovoljnoj atraktivnosti poljoprivredne proizvodnje, te nejednakim transferom stanovništva iz poljoprivrede u pojedinim regijama, neriješenim stambenim problemima u većim gradovima (razvijene sredine), tradicionalno prisutnom procesu iseljavanja iz nekih krajeva i nizu drugih socio-ekonomskih faktora.

Radnici migranti iz SR Bosne i Hercegovine, SR Hrvatske i SAP Kosovo natprosječno se zapošljavaju u SR Njemačkoj, iz SR Srbije u Francuskoj, a iz SR Crne Gore i SR Makedonije u prekomorskim zemljama. Tradicija prijeratnog iseljavanja osjetno je prisutna i u suvremenim migracijskim tokovima.

2.2 Društveno okupljanje i stručno obrazovanje

Od oko 700.000 jugoslavenskih radnika u evropskim zemljama krajem 1977. godine, preko 70% je u inozemstvu bilo već duže od 6 godina. Iako su gotovo svi radnici-migranti prilikom odlaska na rad u inozemstvo bili uvjereni da će im biti boravak privremen i da će nakon dvije do tri godine, a najviše pet godina rada u stranoj zemlji vratiti se u domovinu, to je sada sve očiglednije da se taj boravak znatno produžio i da će se produžavati a time sve više odlagati ili mijenjati odluka o povratku u zemlju. Zbog toga društvena povezanost i okupljanje jugoslavenskih radnika na privremenom radu u inozemstvu ima izuzetno veliko značenje.

Organizacije društvenog okupljanja središta su preko kojih se odražavaju i njeguju veze naših građana sa svojom domovinom, učvršćuju međusobni kontakti radnika naše višenacionalne zajednice i ostvaruju uvjeti za razvijanje prijateljskih odnosa sa zemljom prijema. Te organizacije predstavljaju značajan faktor suprotstavljanja otuđenju i asimilaciji, ali isto tako i sredstvo protiv društvene izoliranosti koju donese strana sredina.

Pojavom privredne recesije 1973. godine i nepovoljnim kretanjima na tržištu rada u zemljama prijema migranata broj se udruženja jugoslavenskih građana naglo povećao, što ima svoje sociološko, psihološko i političko objašnjenje. Porast nesigurnosti u pogledu boravka i zaposlenja, nesklad između deklariranih i stvarnih prava radnika u zemljama prijema, kao i sve jače prisutna aktivnost brojnih jugoslavenskih društveno-političkih činilaca u Jugoslaviji i inozemstvu ima potrebu za društvenim okupljanjem koje im jamči određenu zaštitu i pomoć.

Godine 1980. u zemljama Zapadne Evrope djeluje oko 900 klubova, centara, udruženja i sportskih društava jugoslavenskih radnika.

Vezano uz boravak i rad u zemljama prijema, a naročito uspješnu reintegraciju po povratku u zemlju, je stručno obrazovanje radnika na privremenom radu u inozemstvu. Radi osiguranja jedinstvenog nastupa obrazovnih institucija u inozemstvu, osnovana je međurepubličko-pokrajinska koordinacijska komisija, a 1976. godine stupio je na snagu Društveni dogovor o obrazovanju jugoslavenskih radnika na privremenom radu u inozemstvu. Krajem 70-ih godina u inozemstvu su djelovale 22 obrazovne institucije iz zemlje s oko 25.000 polaznika nastave. Jedan od osnovnih problema čijem rješavanju treba pokloniti posebnu pažnju, je usklađivanje strukture ponuđenih nastavnih programa s potrebama udruženog rada za određenim profilima kadrova u zemlji. Otvoreno je pitanje formalne verifikacije stečenih stručnih zvanja s dugogodišnjim radom u inozemstvu, što je, po povratku u zemlju česta prepreka uspješnoj (radnoj) reintegraciji migranata povratnika.

2.3. Pozitivni i negativni učinci vanjskih migracija

Mišljenja i stavovi o individualnim i društvenim učincima vanjskih migracija, vrlo su kontraverzni. Ocjene se veoma razlikuju, ovisno o polaznim stajalištima autora analiza te da li je riječ o istraživanjima zemlje prijema ili zemlje porijekla migranata.

Polazeći s ekonomskog aspekta, osnovnog pokretača vanjskih migracija zemlje prijema u prvi plan stavljaju iznose koje migranti doznaju u domovinu, te podvlače njihovu relativnu i apsolutnu važnost za uravnoteženje platne bilance zemalja porijekla migranata, proširenje unutrašnje platežno sposobne potražnje i izvedene multiplikativne učinke na rast industrijske proizvodnje i dinamiziranje cjelokupne privredne aktivnosti.

Zemlje porijekla ukazuju da veći dio zarada migranata ostaje u zemlji prijema; dio u vidu poreza i doprinosa što se ušteđuje od bruto ostvarenih osobnih dohodaka migranata te ulazi u društvene fondove zemalja prijema u čijim učincima migranti participiraju ispod proporcionalnog. Drugi dio se troši na vlastito izdržavanje, treći ostaje u vidu štednje na računima domicilnih banaka, a preostali dio stiže u zemlje porijekla.

Pokušajmo razmotriti pozitivne i negativne učinke vanjskih migracija na slučaju Jugoslavije.

U razdoblju 1968-72. godine, periodu najintenzivnijeg zapošljavanja iz naše zemlje u inozemstvu, radno mjesto izvan domovine potražilo je 740.000 radnika ili oko 150.000 prosječno godišnje. Ilustracije radi, u istom razdoblju u zemlji se zapošljavalo u prosjeku 100.000 radnika godišnje. U tom kontekstu, a imajući u vidu i veliki broj prijavljenih na zavodima za zapošljavanje, odlazak na rad u inozemstvo imao je funkciju »sigurnosnog ventila« na domaćem tržištu rada, smanjujući pritisak na zapošljavanje u društvenom sektoru privrede.

Na strani koristi, ekonomske naravi, ostvarenih procesom vanjskih migracija sigurno je da posebno mjesto zauzimaju devizne doznake radnika-migranata.

Radnici u inozemstvu doznali su u Jugoslaviju u posljednjih deset godina preko 21 milijardu dolara, odnosno oko 1/4 od ukupnog deviznog prihoda naše zemlje. Devizne doznake migranata u 1980. godini iznosile su oko 4,8 milijarde dolara, odnosno 26,7% ukupnog deviznog prihoda Jugoslavije u toj godini. Tim doznakama pokriveno je čak 95% od deviznog deficita u robnoj razmjeni Jugoslavije s inozemstvom u 1980. godini.

U proteklom razdoblju doznake su odigrale značajnu ulogu u konsolidiranju domaćih privrednih tokova i omogućile nacionalnoj ekonomici snabdijevanje neophodnim repromaterijalima i industrijskom opremom; tako npr. kompletan uvoz sredstava rada je pokriven tim izvorom deviznih sredstava sa 106,8% u 1976. godini i 86,1% u 1977. godini.

Dodatnu kvalitetu tim sredstvima daje saznanje da su stečena a da u njih nije ugrađen bilo kakav sadržaj. Imajući na umu tako ponderirane podatke raste neto devizni učinak doznaka radnika-migranata.

Od ukupne štednje stanovništva Jugoslavije krajem 1980. godine (393 milijardi din.) na deviznim računima u jugoslavenskim bankama se nalazilo čak 58,5% u obliku devizne štednje, odnosno 230 milijardi din. ili 7,85 milijardi dolara. Uz to treba misliti na to da naši građani na privremenom radu u inozemstvu značajne iznose drže u stranim bankama.

Uštede se koriste za podizanje osobnog, a dijelom i za financiranje šireg društvenog standarda. U gradovima, a naročito regijama porijekla migranata sagrađene su nove suvremeno opremljene kuće, često i naselja. Rad-

nici-migranti sudjelovali su i sudjeluju u nizu mjesnih samodoprinosu za izgradnju saobraćajnica, škola i komunalnih objekata od zajedničkog interesa, mjesne zajednice, općine ili regije. Sigurno je da su ova ulaganja utjecala na dinamiku cjelokupne aktivnosti, angažirajući radne kapacitete određenih industrijskih grana, posebno građevinarstva. Manje je povoljna konstatacija da dominantnost ulaganja u taj oblik investiranja govori o nedovoljnom prisustvu drugih produktivnijih vidova investicijskih ulaganja.

Daljnje koristi u procesu vanjskih migracija koje ostvaruju migranti iz zemalja porijekla očituju se u učenju stranog jezika, stjecanju novih znanja, radnog iskustva i kvalifikacija u industrijski razvijenim sredinama. O nastalim promjenama u svijesti o vlastitoj radnoj sposobnosti svjedoči podatak da se tek svaki peti migrant porijeklom iz agrara po povratku u domovinu želi vratiti poljoprivrednoj proizvodnji.

Negativni učinci uzročeni vanjskim migracijama postaju sve evidentniji s dužinom boravka i rada u inozemstvu, a u slučaju trajnog ostanka migranata u zemljama prijema oni su i definitivni.

Masovno i pretežno neorganizirano zapošljavanje u inozemstvu do 1973. godine imalo je, kako je već naglašeno, sa stajališta naše zemlje i nepovoljnu strukturu. Gotovo svaki drugi radnik otišao je na privremeni rad u inozemstvo s radnog mjesta u zemlji. Nerijetko se radilo o kvalificiranim i akademski obrazovanim radnicima, nosiocima proizvodnog procesa u svojim sredinama, optimalne životne dobi i radnog potencijala. Upraznjena radna mjesta popunjavana su novim, često i neadekvatnim profilima, što se u slijedećem razdoblju negativno odrazilo na porast produktivnosti u privredi ili šire — na stopu privrednog rasta i tempa razvoja.

Direktni gubici (štete) izraženi su i u troškovima uloženim i u proces obrazovanja radnika na privremenom radu u inozemstvu.

Ne treba zaboraviti ni ostale izdatke koji nastaju za sredinu porijekla migranata. Gradnja i održavanje infrastrukture koja služi i općih i zajedničkim namjenama biva prvenstveno financirana izdvajanjima u zemlji a troškovi školovanja migranata ostalih u zemlji, te troškovi za ostalu društvenu infrastrukturu podmiruju se opet izdvajanjem iz dohotka zaposlenih u privredi zemlje porijekla i sela.

Uz nabrojene, u prvom redu ekonomske aspekte, pozitivnih i negativnih učinaka vanjskih migracija postoje i socijalni teže mjerljivi, ali ne manje značajni. Duža ili dugotrajna razdvojenost obitelji uvjetuje rast broja rastava migrantske obitelji. Naredna popratna pojava vanjskih migracija je ubrzanje procesa formiranja staračkih (naročito seoskih) domaćinstava te općeg starenja populacije zemlje porijekla. Uslijed dužine boravka i rada u inozemstvu, u zadnjem razdoblju posebno se zaoštrava problem druge generacije, djece migranata, odvojene između zemlje prijema, gdje su nedostatno ili nikako adaptirana i zemlje porijekla, roditelja, koju često i ne poznaju.

Ocjenjujući »aktivu i pasivu« procesa vanjskih migracija može se zaključiti: a) proces vanjskih migracija nastao je kao odgovor na neravnomjernosti u privrednom razvoju pojedinih zemalja; b) koristi nastale procesom vanjskih migracija dužinom svog trajanja sve se više pretvaraju u svoju suprot-

nost; c) zato se kao osnovno pitanje valoriziranja, sa stajališta svake zemlje porijeklom migranata, privremenog rada u inozemstvu, pa tako i Jugoslavije, postavlja osiguranje uvjeta za povratak i uspješnu reintegraciju u domovinu.

2.4. Povratni tokovi

Energetska kriza i privredna recesija, koje u 1974. godini dovode gotovo do obustave zapošljavanja u inozemstvu te već spomenuta saznanja o negativnim aspektima masovnih razmjera zapošljavanja u inozemstvu uzrokuju novi pristup društvene zajednice tom pitanju. Predsjedništvo SKJ i predsjedništvo SSRNJ 5. 2. 1973. godine, na posebnoj sjednici posvećenoj problematici zapošljavanja naših građana u inozemstvu zauzimaju stajalište da:

»Privremeni rad naših građana u inozemstvu izaziva određene socijalno-ekonomske i političke probleme, što obvezuje na ovladavanje migracijskim kretanjima i koordiniranju aktivnosti svih društvenih subjekata.«

Iste godine donesen je Zakon o osnovnim uvjetima za privremeno zapošljavanje i zaštitu jugoslavenskih građana na radu u inozemstvu, a slijedeće i Društveni dogovor o privremenom zapošljavanju jugoslavenskih građana u inozemstvu i vraćanju jugoslavenskih građana s rada u inozemstvu.

Provedbi politike povratka i reintegracije radnika-migranata trebalo je doprinijeti i donošenje saveznog programa mjera i akcija za postupno vraćanje jugoslavenskih radnika s rada iz inozemstva i njihovo angažiranje u zemlji (1976. godine) koji se u svojem pretežnom dijelu zadržava na globalnim naznakama pravaca akcija nužnih za ostvarenje postavljenog cilja.

Radi konkretizacije i što uspješnije realizacije saveznog programa mjera i akcija, predviđena je izrada i odgovarajućih republičkih dokumenata, a društvena je akcija trebala kroz programe općina i organizacija udruženog rada dobiti potrebnu operativnost.

Precizne kvantitativne podatke o povratnim tokovima nije moguće prezentirati jer se znatan dio radnika migranata po povratku u zemlju ne prijavljuje SIZ-ovima za zapošljavanje. Procjena izrađena u Centru za istraživanje migracija, na bazi podataka zemalja prijema za 10-godišnje razdoblje 1968-1977. godine iznosi oko 545.000 radnika ili oko 50.000 prosječno godišnje. Od 1974. godine i dalje broj onih koji se vraćaju konstantno premašuje broj onih koji odlaze.

Dio radnika-migranata po povratku u zemlju prestaje biti aktivan, no glavnina traži radni angažman kroz različite načine privređivanja: povratkom poljoprivrednoj proizvodnji, ulaganje u samostalnu zanatsku ili uslužnu djelatnost oročavanjem deviznih ušteda kod banaka radi kreditiranja investicija u pojedinim radnim organizacijama na emigracijskim područjima, gdje oročitelj ima prioritet pri zapošljavanju pridržavajući se svih prava i dužnosti važećih za sve radnike u udruženom radu.

Glavnina ipak nastoji osigurati radno mjesto redovnim putem u društvenom sektoru privrede.

Razdoblje posljednjih pet godina predstavlja period intenzivnih napora društvene zajednice na ovladavanju i cjelokupnom usmjeravanju svih triju etapa migracijskih tokova: odlaska, boravka i rada u zemljama prijema, te stvaranja mogućnosti za povratak u zemlju. Vanjske migracije iz Jugoslavije bile su na određenoj etapi ekonomskog razvoja jedno od rješenja za bezbolniji prijelaz od ekstenzivnog na intenzivni način privređivanja. Promjene u privrednoj strukturi i ostvareni privredni rast u posljednjem razdoblju ukidaju razloge odlaska i stvaraju mogućnosti i potrebu za povratak migranata.

Konzistentno definirana i dosljedno ostvarivana migracijska politika na svim razinama društveno-političkih zajednica treba omogućiti društvu da migracijske tokove efektuira na najbolji mogući način; da migranti po povratku u zemlju postanu snaga koja će svojim radom, iskustvom i sredstvima ubrzati napredak zajednice a ne biti »problem« čije rješavanje usporava privredni i društveni razvoj.

Mladen Vedriš

Contemporary Migrations From Yugoslavia and Croatia

S U M M A R Y

The main fact which characterizes the migrations after the Second world war is the migration from the Mediterranean countries to Western and Middle Europe. In these countries live 7.5 million employed foreign workers together with their 5 million dependents including about 3 million children and youth.

After 1960s Yugoslavia is also taking part in migration. By the end of 1973, the number of Yugoslav workers in the countries of Western and Central Europe reached the maximum — 860.000 workers and 250.000 dependents.

The rate of migration from Yugoslavia starts from 1.5% in Montenegro to the 3.7% in the case of Bosnia and Herzegovina, and reaches its maximum in the case of Croatia (5.1%). The rate of migration for Yugoslavia as a whole in 1971. was, according to the census, 3.3%.

The effects of migrations are interpreted differently in the countries of origin and in the countries of reception — from the point of Yugoslav migration policy the full valorization of the employment of Yugoslav workers in the foreign countries is realized through their reintegration in their mother country.

Translated by Ognjen Čaldarović